

DVOR KNEZA
ALEKSANDRA
KARAĐORĐEVIĆA
(1842–1858)

NEBOJŠA JOVANOVIĆ

Copyright © 2010 Nebojša Jovanović
Copyright © 2010 ovog izdanja, LAGUNA

Ćerki Leni

SADRŽAJ

Predgovor	9
I. Srbija od 1839. do 1842. godine; institucije vlasti	27
II. Aleksandrova mladost.	37
III. Useljenje u novi dvor.	59
1. Vreme useljenja i lokacija Dvora	59
2. Arhitektura, enterijer i dvorski kompleks.	63
3. Dvor postaje centralno mesto nove beogradske varoši	72
IV. Najvažnije svetkovine	81
1. Državni praznik	81
2. Kneževa slava i kneževo bavljenje u Topoli	82
3. Knežev rođendan	89
V. Kneževa porodica	95
VI. Nenadovići.	115
VII. Svakodnevni život na Dvoru	157
1. Ishrana	157
2. Odevanje	163
3. Posela kneginje Perside	171

4. <i>Svakodnevni život kneza Aleksandra</i>	174
5. <i>Boravci u Brestovačkoj banji</i>	180
VIII. <i>Dvor i elita</i>	191
1. <i>Politička, umetnička i intelektualna elita</i>	193
a) <i>Elita iz Srbije</i>	193
b) <i>Srpska elita iz Austrije i drugih krajeva van Srbije</i>	210
c) <i>Poljska emigracija u Srbiji i panslavisti</i>	223
d) <i>Strani konzuli</i>	231
2. <i>Učitelji kneževе dece</i>	244
3. <i>Umetnici na Dvoru</i>	251
IX. <i>Dvor i činovništvo</i>	287
X. <i>Tenkina zavera (1857)</i>	317
XI. <i>Svetoandrejska skupština (1858)</i>	339
XII. <i>Aleksandar Karađorđević kao ličnost i kao vladar</i>	353
XIII. <i>Ponovni život u emigraciji</i>	369
XIV. <i>Zaključak</i>	377
Rezime	387
Summary.	389
Registar ličnih imena.	???
Registar geografskih pojmova	???
Spisak izvora	391
<i>Neobjavljeni izvori</i>	391
<i>Štampa</i>	392
<i>Objavljeni izvori</i>	392
Literatura	397
Spisak ilustracija	405
O autoru	407

PREDGOVOR

Dvorovi srpskih vladara u XIX veku nisu do sada obrađivani kao zasebna istoriografska tema. Ambijenti naših tadašnjih vladarskih kuća manje ili više jesu poznati, ali – s obzirom na ulogu koju su imali u političkom životu zemlje – ne i dovoljno.

Do 1903. godine na srpskom prestolu smenilo se sedam vladara (voždova, kneževa i kraljeva)¹ iz dve dinastije², od kojih su dvojica kneževa vladala po dva puta.³ U proseku, vladali su po 14 godina. Rodonačelnici obe dinastije ponikli su iz mnogočlanih seljačkih porodica, a njihovi potomci već su se ženili stranim princezama i unosili – prvo u svoje domove a potom i u zemlju – evropski duh i običaje. U njihovo vreme Srbija se uzdigla u državotvornom, političkom, kulturnom, privrednom i vojnom pogledu, proširila granice ka jugu i stekla solidan međunarodni ugled. Od jedne provincije Otomanskog carstva, s početka veka, izrasla je u nezavisnu kneževinu (1878), a potom i kraljevinu (1882). Istorijska nauka osvetlila je mnoge teme iz ovog perioda, a njima su, od samog početka, bili inspirisani i ljudi od pera van naših granica.

Svi naši vladari u XIX veku trudili su se da žive u lepim kućama (većinu njih sami su podigli), ali u raskoši i dvorskom

ceremonijalu nisu preterivali. Od vremena druge vlade kneza Mihaila (1860–1868), tome se poklanjala određena pažnja, ali ne prenaglašena. Ipak, od tada se može govoriti o utvrđenom dvorskom protokolu koji je vladao kao na kakvom zapadnoevropskom dvoru. Pre toga, naročito za vreme kneza Aleksandra Karađorđevića (1842–1858), vladareva kuća nije se po mnogo čemu odvajala od boljih činovničkih domova, pa se gotovo takvom i smatrala. Štaviše, kuća na Terazijama, u Beogradu, u kojoj je živio knez s porodicom, nije ni bila u njegovom, već u državnom vlasništvu⁴. Zna se da je kneginja Persida Karađorđević u svom domu organizovala posela na kojima se igralo, pevalo, čitali se odlomci iz novonapisanih drama, a kojima je prisustvovala tadašnja beogradska elita, kao i umetnici (Dimitrije Avramović, Stevan Todorović, Uroš Knežević, Jovan Sterija Popović) i učitelji kneževе dece (Matija Ban, dr Mina Volfova, dr Viljem Gabler, dr Ljudevit Podgorski)⁵. Pre toga, slična posela u Beogradu organizovana su u domu Jevrema Obrenovića.⁶ U vreme prve vladavine kneza Miloša (1815–1839), u kragujevačkom konaku nije se posebno držalo niti do kakvog protokola niti do „evropejskog“ života kakvom su neki činovnici, naročito u Beogradu (poput pomenutog kneževog brata Jevrema), već uveliko težili. A ako računamo Karađorđevo vreme, tome tada, sve i da se htelo, zbog ratnih prilika, nije mogla biti posvećena veća briga.

Do sredine XIX veka, kod nas je za vladarev dom češće bio u upotrebi naziv „konak“ nego „dvor“, dok su se, s druge strane, pod dvorovima umele, katkad, podrazumevati i sve bolje izgrađene kuće viših starešina.

Prirodno je bilo što su se naši vladari, dok su državne ustanove bile još u izgradnji, trudili da svoje kuće načine središtem i političkog i kulturnog života zemlje. Kao prvozvaničnici u svim pitanjima, njima su se najpre obraćali ili kod njihovih

odsedali i ljudi sa strane, i iz sveta politike i iz sveta kulture. Tako su osim svakodnevnih gostiju – domaćih činovnika, na dvorovima dočekivani raznovrsni emisari, strani konzuli, učeni Srbi iz Habzburške monarhije ili drugi učeni stranci, vojni stručnjaci, naučnici, učitelji, putopisci. Svaki od njih donosio je sa sobom, osim protokolarnih stvari, i nešto novo i uticao, ako ne na kneza, a ono na nekog iz njegovog okruženja, često na same članove porodice. Poneko, naročito iz sveta kulture, bio je i naročito pozivan: da uči i vaspitava kneževu decu, da pruži savete o školstvu ili časopisima, da naslika kneza, važne činovnike ili ukućane. U dvoru su pokretane i različite kulturne akcije, ugovarani brakovi iz političkih računa, raspravljalo se u uskom krugu o stanju države, obavljana je svakovrsna korespondencija i sve je to međusobno bivalo u tesnoj vezi. Dvor je time predstavljao državu u malom, bitnu političku jedinicu, neslužbenog karaktera, koja stoji uz samog kneza, njegovu porodicu i kamarilu. Stoga ne čudi što vladari, sve do potpune pobeде ustavobraniteljskog režima (1842), nisu dozvoljavali rađanje još kakvog centra bilo političke, bilo kulturne moći u zemlji. Oni nisu preterano žurili da izgrade druge ustanove, naročito izvršne vlasti⁷, ni upravne organe, ni sudove, pa ni učena društva, a pravdali su se različito („...zbog malog u otečestvu našem čisla takovi osoba...“)⁸.

Nije nebitna za uvodnu reč u našu temu činjenica da se u prvoj polovini XIX veka prestonica obnovljene srpske države menjala više puta.⁹ U vreme Prvog ustanka (1804–1813), može se uzeti da je Topola, selo u Šumadiji, u kome je živio i najčešće boravio vožd Karađorđe, bila nezvanična prestonica, iako je Praviteljstvujušči sovjet (vlada) od 1807. godine zasedao u Beogradu. Karađorđe je u Topoli podigao pravougaoni grad s kulama i četiri kapije, u kome su se nalazili njegov dvor, crkva, ali i kasarna i garnizon koji su predstavljali vojni centar

ustanka.¹⁰ Vođa Drugog ustanka (1815) Miloš Obrenović podigao je s braćom, još u jesen 1814. godine, novu kuću u selu Gornja Crnuća, pod planinom Rudnik, pa je u njoj i kao vladar živio do 1818. godine.¹¹ Iako je Obrenović povremeno morao da boravi i u Beogradu, ipak se za Crnuću može reći da je u periodu od 1815. do 1818. godine bila prestonica države. Naravno, i Crnuća i Topola su to bile samo uslovno, jer u njima, osim vladara, nisu bili smešteni i drugi visoki organi državne vlasti.¹² Od 1818. do 1839. godine prestonica Srbije bio je Kragujevac, varoš u Šumadiji¹³, u kome je Miloš Obrenović najpre podigao konak za sebe a potom, u istom dvorištu, još nekoliko zgrada za stanovanje, u šumadijsko-orijentalnom stilu, koje su ulazile u zajednički dvorski kompleks. U Kragujevcu su bile smeštene i sve vrhovne državne ustanove toga vremena (sudske, vojne, političke) i u njemu su, do Četvrtog hatišerifa (1838), državne sve narodne skupštine. Tu je knez uglavnom primao i sve strane predstavnike. Kragujevac je, u međuvremenu, postao i crkveno središte zemlje, jer se u njemu, nedaleko od kneževog konaka, smestio crkveni poglavar, mitropolit Petar.¹⁴ Osim u Kragujevcu, knez je često boravio u Požarevcu i Beogradu, gde je dvadesetih godina podigao lepe konake. Sredinom tridesetih godina, zanosio se idejom da prestonicu preseli u Beograd.¹⁵ U to vreme, izgrađeni su konaci u Topčideru, nadomak Beograda, u samoj beogradskoj varoši (Konak kneginje Ljubice), i nekoliko lepih državnih zdanja u Savamali, izvan varoških zidova¹⁶. Konak kneginje Ljubice i Konak u Topčideru, zidani od cigle i kamena, u klasičnom balkanskom stilu, dve su najsolidnije građevine koje su Srbi do tada imali u Beogradu.¹⁷ Obe su do danas sačuvane.

U poslednje tri godine prve vladavine kneza Miloša (1836–1839), Kragujevac je naglo počeo da gubi politički značaj u odnosu na Beograd. Iako je knez tada bivao sve manje

zainteresovan za promenu prestonice, u Beogradu su, upravo u tom periodu, počeli da borave prvi strani konzuli (austrijski, engleski, ruski, francuski), a ojačana kneževa opozicija, predvođena Državnim savetom, posle proglašenja Ustava 1838. godine, zalagala se da Beograd postane nova prestonica države. Dok se Obrenović sve jače vezivao za Kragujevac, udaljen od diplomatskih predstavnika velikih sila, ustavobraniteljska opozicija je u Beogradu, kod beogradskog vezira i ruskog konzula, videla zaštitu u slučaju sukoba s knezom. Dan pred knežev pad, 12. juna 1839. godine, Državni savet uspeo je da preseli prestonicu u Beograd. Iduće godine, međutim, knez Mihailo Obrenović opet je vratio prestonicu u Kragujevac, ali zakratko: već 7. maja 1841. godine ustavobranitelji, koje su podržavali Turci i Rusi, premestili su *Centralno pravlenije* (vladu) u Beograd. Od tada je on i zvanično prestonica Srbije, jer su se, uz kneza, u njemu nalazili i Državni savet i Vlada – kao centralni državni organi. Pitanje prestonice Srbije time je bilo konačno rešeno.¹⁸ Konak kneginje Ljubice bio je rezidencijalna zgrada oba Miloševa sina, i kneza Milana, koji je vladao kratko (1839) i kneza Mihaila (1839–1842), sve dok ustavobranitelji nisu izveli dinastički prevrat i na prestolu ustoličili Karađorđevog sina Aleksandra, tek pristiglog iz dugogodišnje emigracije. U toku prve dve godine svoje vladavine (1842–1844), i on je kao rezidenciju najviše koristio Konak kneginje Ljubice.¹⁹

Beograd je 1839. godine imao 12.703 stanovnika i 1.389 kuća.²⁰ Delio se na srpsku i tursku varoš – zajedno opasane visokim zidovima – na prostoru od Stambol kapije (na mestu današnjeg Narodnog pozorišta) do Kalemegdana – turske vojne tvrđave s garnizonom i sedištem beogradskog vezira. Pored Srba i Turaka, u Beogradu je, naročito na dunavskoj strani (Dorćol i Zerek), živio i veliki broj Jevreja, Cincara i Grka.²¹ U varoši su postojale i džamije (čak jedanaest u samoj varoši²²),

crkve i sinagoge. Upravo u to vreme, izvan bedema i varoških kapija počela se širiti, prema Savamali, Terazijama i Tašmajdanu, nova srpska varoš. Izgradnjom varoši van gradskih zidova, naglo se počeo povećavati i broj stanovnika prestonice.²³ Ipak, prema britanskom putopiscu E. A. Pejtonu, Beograd je 1843. godine u dve važne stvari ostajao „orijentalan kao da je na Tigru ili Baradi – po osvetljenju i pločnicima“.²⁴ Vrlo brzo se poradilo i na tim „detaljima“. Početkom 1844. godine, na zahtev Upraviteljstva varoši Beograda, popečitelj vnutreni dela (Ilija Garašanin) odobrio je numerisanje kuća („da table ove bez razlike jednake i jedne boje zagasito plave budu, a numere na njima bele“) i administrativnu podelu Beograda na „varoš vnutrenju u šancu“ i „varoš spoljašnju izvan šanca“.²⁵ Februara 1848. godine u prestonici je prvi put 30 najvažnijih ulica („sokaka“) dobilo zvanične nazive.²⁶ Već 1846. godine, Beograd je imao 14.170 stanovnika²⁷, a na kraju ustavobraniteljskog režima, posle pada kneza Aleksandra – 1859. godine – 18.900 lica.²⁸ Drugim rečima, od početka do kraja ustavobraniteljskog režima, od 1839. do 1859. godine, Beograd je dobio 6.197 novih stanovnika, što je za tadašnje vreme i ukupan broj stanovnika bio popriličan broj.²⁹ Još više je došla do izražaja promena njegove fizionomije pojavom nove, građanske klase, duhovne i građanske aristokratije, koja se preoblačila iz orijentalnog u evropsko odelo, širila evropske ideje u političkom i svakodnevnom životu i donosila u srpsku prestonicu nova zanimanja, ideje i običaje. Zanimljivo je da su već u leto 1844. godine stanovnici Beograda najstrože opomenuti zbog jedne nove pojave, a to je da su se na Savi, naročito „ispred Đumruka“, pojedinci počeli kupati „nagi goli“. Upraviteljstvo varoši Beograda bilo je primorano da ih otera tamo gde nisu „svetu na vidiku“, a i tamo nipošto da se ne kupaju „nagi goli no u gaćama“³⁰. Za Matiju Bana, pristiglog u Beograd 1844. godine, nova srpska prestonica se

još činila kao turska varoš, koja čak podseća i na sâm Carigrad, naročito zbog kuća koje se „gube u moru zelenila“. On je u njemu tada nabrojao svega „osamnaest kuća solidno građanih po evropskom ugledu“, ali, primetio je, „to je grad koji se izgrađuje. Nameštaj je u kućama orijentalni koji počinje da se meša sa evropskim (...) Ženska nacionalna nošnja je bogata i otmena, običaji jednostavni ali svojstveni. I pored izvesnih sličnosti sa ostalim orijentom, sve ovde ima jedan svojstven izraz koji može vrlo mnogo da se dopadne (...) Od stranih jezika se govori nemački i grčki, francuski je vrlo redak a talijanski se i ne čuje. Od naučnih institucija postoje osnovne škole, gimnazija, licej i teološki seminar. Pored ovoga, postoji i jedno literarno društvo. Izlaze i zvanične novine i jedan literarni časopis...“³¹

Deceniju kasnije, to je već bio Beograd, kako smo nagovestili, u kome se bogata građanska klasa oblači isključivo evropski, za čijim trpezama se jedu paradajz („patlidžan“) iz uvoza, morska so i druga hrana iz uvoza, spava se u pravim (uzdignutim od poda) krevetima, a ne na slamaricama i podu, gosti se dočekuju u salonima s kaljevim pećima i to je grad u kome zaslugom Anastasa Jovanovića nastaju prve fotografije (dagerotipije i talbotipije), na kojima „prazne i mirne ulice grada iz pedesetih godina imaju atmosferu neke tihe melanholije“³², i u kome otvaraju stalne fotografske radnje za portretisanje najviših činovnika. U takvom načinu života prednjačio je dvor kneza Aleksandra.

Našu pažnju upravo je i privukao dvor kneza Aleksandra Karađorđevića (1842–1858), prvog iz pomenute plejade srpskih vladara koji je sve vreme odsedeo u Beogradu, kao novoj, stalnoj prestonici. Doveden od ustavobranitelja koji su afirmisali činovničku kastu, a sâm (za razliku od Obrenovića) bez berata o naslednom kneževskom dostojanstvu, on je, za razliku od svojih prethodnika, imao ograničeniju vlast. Stoga je to vreme kad je najviše učinjeno na izgradnji prvih državnih ustanova. Iako se

u spoljnoj politici nepopularno oslanjao na Tursku i Austriju, Karađorđević za sve vreme svoje vladavine nije uspeo da obezbedi svojim potomcima nasleđe kneževskog dostojanstva. Kao izborni vladar, koji je uz to došao u žestok sukob s Državnim savetom (1855–1857) – stubom činovničkog aparata – on je lako zbačen 1858. godine. Primer njegovog nesnalažljivog držanja vlasti bio je opomena docnijim vladarima.³³

U državi za koju su se izborili ustavobranitelji – Ustavom 1838. godine – najvišu vlast u zemlji knez je morao da deli s Državnim savetom, telom od sedamnaest činovnika, koje knez praktično nije imao pravo da smenjuje. Obrenovići, svojevremeno, nisu prihvatili ovakav ustavni položaj vladara i to je otvorilo put novoj dinastiji – Karađorđevim potomcima.³⁴ Na čelu Državnog saveta, za vladavine kneza Aleksandra Karađorđevića, bili su Stojan Simić, Stefan Stefanović Tenka i Toma Vučić Perišić. U njegov sastav ulazile su gotovo sve značajnije ličnosti tog vremena: Stevan Petrović Knićanin, Milutin Petrović Era, Luka Lazarević, Ilija Garašanin, Paun Janković Baća, Pavle Stanišić, Jevrem Nenadović, Stojan Veljković, Lazar Arsenijević Batalaka i drugi.³⁵ Ministri (*popečitelji*), po četiri u svakoj vladi, mogli su biti birani samo iz reda savetnika. Za vladavine kneza Aleksandra potrajala je i najduža vlada (*Centralno pravlenije*) u istoriji novovekovne srpske države, osmogodišnja vlada Avrama Petronijevića (1844–1852) koji je obavljao dužnost i *knjažeskog predstavnika* (predsednika vlade) i *popečitelja inostrani dela*. Pre i posle ove Petronijevićeve vlade, koja se završila iznenadnom smrću *knjažeskog predstavnika* u Carigradu (1852), smenilo se čak deset kabineta. Dva je pre toga formirao sâm Petronijević, tri Aleksa Simić, dva Stefan Marković, jedan Ilija Garašanin, jedan Aleksa Janković i jedan Stevan Magazinović.³⁶ Ministri su bili istaknuti ustavobranitelji, poput već pomenutih: Tome Vučića Perišića, Stevana Petrovića

Knićanina, Pauna Jankovića Baće, Pavla Stanišića, Stefana Stefanovića Tenke, Radovana Damjanovića ili Lazara Arsenijevića Batalake. Kad su na ministarske položaje počeli dolaziti kneževi šuraci (Aleksandar Nenadović), zetovi (Konstantin Nikolajević), pašanci (Jeremija Stanojević), koji nisu pripadali Državnom savetu – i drugi srodnici na dobra postavljena i, razume se, visoku državnu platu (Jevrem Gavrilović, Andrija Vilotijević...) – odnosi kneza i Saveta ozbiljno su narušeni. Knez nije ispravljao greške, već je sve dublje kršio zakon.

U sećanju svog naroda knez Aleksandar je ostao najmanje upečatljiv od svih vladara iz dinastije Karađorđevića. Čak se u istoriografiji, za razliku od svih drugih vladara i iz dinastije Karađorđevića i iz dinastije Obrenovića, jedino vreme njegove vlasti češće naziva po političkoj struji koja ga je i dovela i držala na prestolu – ustavobraniteljima – nego po njemu samom! Drugim rečima, vreme njegovog vladanja ostalo je više upamćeno kao „doba ustavobranitelja“ nego kao „doba kneza Aleksandra“. Zanimljivo je, međutim, da je kralj Petar I, kada je 1903. godine došao na presto Srbije, u Državnom kalendaru – koji je predstavljao zvaničan spisak i rang članova dinastije – dao da se unese da je njegov otac, Aleksandar, a ne deda Karađorđe, osnivač vladalačkog doma.³⁷

Za istoriju naših dvorova nije nevažno ni to što je knez Aleksandar, useljavajući se u novoizgrađenu kuću Stojana Simića (1844), niže Terazija, prvi nastanio i lokaciju budućih dvorova.

Dovođenje Karađorđevog sina na presto (1842) značilo je punu pobedu ustavobraniteljskog režima u Srbiji. Iako svesnom da je bez ličnih zasluga, knezu Aleksandru je vremenom dojadila uloga marionete u rukama stvarnih kreatora državne politike. U pokušaju da promeni svoj položaj, on se upravo oslonio na Dvor, odnosno na ljude koje je okupljao i približio svom domu. Takvi su, pre svih, bili austrijski konzul Radosavljević,

Nenadovići – rođaci njegove ambiciozne supruge Perside, pa i sama kneginja. Međutim, s knezom Aleksandrom srušen je i ceo ustavobraniteljski režim. Državni savet, iako je u početku predstavljao moćno telo koje se uspešno nosilo s knezom Milošem, vremenom je postao „slabo, birokratizovano telo, odvojeno od naroda“.³⁸ Uticaj Dvora, kao političkog centra moći koji nema službeni karakter (nije bio zvanična institucija), u sukobu kneza s Državnim savetom centralna je tema ove knjige.

Svakodnevni život u Dvoru i opis ličnosti kneza Aleksandra, na osnovu izvorne građe (kao dobra potka za buduću biografiju, koju od svih vladara iz dinastije Karađorđevića jedino on, svakako nezasluženo, iz nemara domaćih istoriografa, nije dobio), druga su po značaju tema ove knjige.

Ambijent Dvora kneza Aleksandra, i pored brojnih izvora (neobjavljenih i objavljenih), ni kroz jednu belešku nije postao tako plastičan, blizak i oživljen kao, recimo, konak kneza Miloša u Kragujevcu (iz prethodnog perioda) kroz pero Vuka Stefanovića Karadžića. Istraživač se našao u delikatnoj ulozi jer Karađorđević, kraj svih umnih ljudi koji su mu se obreli u kući, nije imao sreću, ili nesreću, da mu baš takav um i spisateljski talenat posegne za poverljivim opisivanjem kućne atmosfere.³⁹ Nije bilo ni čoveka poput Georgija Magaraševića koji bi marljivo opisao celodnevni ceremonijal u domaćinovoju kući.⁴⁰ Korisni su, svakako *Zapisi Jevrema Grujića*⁴¹ i nedavno objavljeni *Memoari* Nikole Hristića⁴², od domaćih izvora, a od stranaca svakako, u vezi s tim, prvo mesto zaslužuje Franja Zah sa svojim zapisima o Srbiji pedesetih godina XIX veka, gde značajno mesto pripada kneževom Dvoru.⁴³ Ni Joakim Vujić nije ništa značajnije zabeležio. Docnije je (1912), na osnovu dobre građe, istoriograf i pravnik Slobodan Jovanović, među našim autorima, dao možda najživlji opis ambijenta kneževog Dvora i portret samog kneza.⁴⁴ Zanimljivo je da je u izvorima, osim Zaha i

Knićanina u pismima knezu⁴⁵, pored svega navedenog, ličnost kneza Aleksandra veoma škrto opisana. Da nije bilo Milana Đ. Milićevića, koji ga je viđao i u Topoli i u Beogradu, teško da bi srpski savremenici za njim ostavili bilo kakav vredniji, u književnom smislu, literarni portret.⁴⁶ Smatramo da se među domaćim izvorima (i neobjavljenim i objavljenim) – doduše, bez literarne ambicije i značaja – najvrednijom za osvetljavanje naše teme može smatrati do sada neobjavljena prepiska Stevana Petrovića Knićanina (s knezom Aleksandrom), sačuvana u *Istorijskoj zbirci* Arhiva SANU u Beogradu (br. 7051), ali ona doseže samo do 1855. godine, odnosno do Knićaninove smrti.⁴⁷

Na sreću istraživača ove teme, strani izvori pružili su mnogo više građe od domaćih izvora. Razlog za to svakako leži u slobodi stranih konzula, diplomatskih predstavnika ili visokih oficira koji su pisali *službene izveštaje* ili *privatna pisma* prijateljima u Evropi, znajući da ih, barem u to vreme, u Srbiji ionako niko neće (niti može) čitati. Otuda su opisi kneza Aleksandra, kneginje Perside, kneževе porodice i ljudi koji su imali uticaja na Dvoru dati, za razliku od svih domaćih izvora, bez ikakvog ustezanja. Čak se u njihovim izveštajima daju kvalifikacije i samog Dvora kao vladarske kuće, kao ustanove skoro nedefinisane, nepostojeće u službenom smislu, bez upravnika Dvora i jasno podeljenih uloga posluге („nekakva vlaško-srpska mešavina, to je to...“, kaže jedan stranac, savremenik)⁴⁸. Osim navedenog, o samom odnosu s knezom ili o vremenu ustavobranitelja, savremenici (Jevrem Grujić, Đorđe Protić, Stefan Stefanović Tenka, Paun Janković Baća, Nikola Hristić...) ostavljaju u neobjavljenim i objavljenim pismima, prepiskama, dnevnicima, beleškama, pisanim sećanjima različitog žanra, najčešće memoarima, veoma mnogo podataka. Docnije su o tome, kao istoriografi, pisali: Nil Popov, Slobodan Jovanović, Dragoslav Stranjaković, Aleksa Ivić, Milenko Vukićević,

Vojislav Vučković, Radoslav Perović, Jovan Milićević, Radoš Ljušić, Dragoljub R. Živojinović, Radomir J. Popović, Velibor Berko Savić i drugi. Trudom Mite Petrovića, Đure Šurmina, Alekse Ivića, Dragoslava Stranjakovića, Branka Peruničića, Radoša Ljušića, Suzane Rajić, Miloša Jagodića, Aleksandre Vuletić, Radomira J. Popovića, Velibora Berka Savića i drugih objavljeno je dosta zanimljive arhivske građe iz tog doba. Vredi pomenuti i putopise E. A. Pejtona, F. Kanica, V. Kiplejna, E. Spensera i drugih. Nadalje, u tom periodu u Beogradu je izlazilo desetak listova.

Istraživanja smo obavili u Arhivu SANU u Beogradu (uključujući i integrisani Arhiv Istorijškog instituta), Arhivu Srbije (u Beogradu), Arhivu Zadužbine kralja Petra I u Topoli, gde postoje i prepisi iz Temišvarskog arhiva; takođe smo, kao izuzetno dragocene, koristili i prepise iz Dvorskog i državnog arhiva u Beču, koji se nalaze u privatnom vlasništvu i, najposle, u Istorijškom arhivu Beograda, ali je naknadno, sav naš materijal prikupljen iz Uprave grada Beograda objavljivani u izdanjima zbirki dokumenata *Živeti u Beogradu*, *Dokumenta uprave grada Beograda*, I, II, III, IV, V (grupa priređivača), pa ih stoga, smatrali smo, nije bilo metodološki opravdano navoditi kao neobjavljenu građu.

Knjiga je podeljena na četrnaest osnovnih tematskih celina (ne računajući *Uvod*) i osamnaest podcelina. Pokušali smo, zbog specifičnosti materije i mnoštva uglednih ličnosti koje su se za šesnaest godina vladavine Aleksandra Karađorđevića, iz različitih razloga, kraće ili duže vreme obrele na njegovom Dvoru, da u pojedinim poglavljima savladamo i sažmemo hronologiju. Drugim rečima, u poglavljima poput: *Kneževa porodica*, *Nenadovići*, *Dvor i elita* (naročito u: *Poljska emigracija u Srbiji i panslavisti*, *Strani konzuli*, *Učitelji kneževе dece*, *Umetnici na kneževom Dvoru*), pokušali smo da brojne ličnosti kontekstualizujemo u

vremenu i prostoru i damo njihove biografske podatke, kako ih ne bismo hronološki ponavljali u političkom zapletu koji je uslovio pad s prestola Karađorđevića (Tenkina zavera 1857. godine sa svojom dužom predistorijom, Svetoandrejska skupština 1858. godine i sl.), ili u poglavlju koje se odnosi na knežev ponovni život u emigraciji, kada su stradali Nenadovići (a što, svakako, ne spada u našu osnovnu temu).

Svi datumi u glavnom tekstu dati su po novom kalendaru, a u napomenama, gde nam se učinilo da je to potrebno, dati su i po starom i po novom kalendaru.

Beograd, jun 2010. godine.

NAPOMENE

¹ Vožd Karađorđe Petrović (1804–1813), knez Miloš Obrenović I (1815–1839 i 1858–1860), knez Milan Obrenović II (1839), knez Mihailo Obrenović III (1839–1842 i 1860–1868), knez Aleksandar Karađorđević (1842–1858), knez i kralj Milan Obrenović IV (1868–1889) i kralj Aleksandar Obrenović V (1889–1903); Andrija Veselinović, Radoš Ljušić, *Rodoslovi srpskih dinastija*, Novi Sad, 2002.

² Karađorđevići i Obrenovići.

³ Po dva puta su vladali Miloš Obrenović (1815–1839 i 1858–1860) i Mihailo Obrenović III (1839–1842 i 1860–1868): videti: R. Ljušić, *Istorija srpske državnosti*, II, Novi Sad, 2001; *Istorija srpskog naroda*, V–1, VI–1 (grupa autora), Beograd, 1981; A. Veselinović, R. Ljušić, *Rodoslovi srpskih dinastija*, Novi Sad, 2002. i sl.

⁴ Stevan Petrović Knićanin u pismu knezu Aleksandru od 14/26. decembra 1847. godine, kaže pored ostalog: „...pa pomislivši i na sam dvor u kome sedite, da je narodni i da je Vašoj Svetlosti za obitak dat, i da se tu već nečedu nikakve razlike (*praviti* – *N. J.*), nego da ste vi kao običan domaćin u običnoj kući, mogli bi po svemu tome smatrati, da je to tako i uređeno...“; ASANU, Istorijška zbirka (u daljem tekstu: *IZ*), *Knićaninova prepiska* (u daljem tekstu: *KP*), br. 7051/225.

⁵ P. D. Dimitrijević Stošić, *Posela u starom Beogradu*, Beograd, 1965; V. Žaček, *František Zah o stanju u Srbiji pedesetih godina XIX veka*, „Istorijški